

RM. 97

731
862

MIASTO I WIEŚ W PLANOWANIU KRAJOWYM I REGIONALNYM.

Organizacja planowania w Polsce.

Tytuł raportu: "Miasto i wieś w planowaniu krajowym i regionalnym" opiera się na milczącym założeniu, że w danym kraju, plan krajowy i plany regionalne są opracowywane i, że stanowią one podstawę dla planów poszczególnych osiedli.

Wychodząc z postawionego tematu raport niniejszy omawia głównie te elementy planowania miast i wsi, które wynikają z planowania wyższych szczebli, a aktualne prace prowadzone w tej dziedzinie rozpatruje w skali regionu i całości kraju.

Niezbędnym wstępem do tego rodzaju opracowania jest zarys organizacji planowania.

Polska należy do tych krajów, w których planowanie przestrzenne pomyślane jest jako całość, podzielona na hierarchiczne stopnie. Taką organizację narzuca dekret "o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju" z dnia 2 kwietnia 1946 roku. Powyższa ramowa ustawa była już przedstawiona w raporcie polskim na Kongresie w Hastings. Dlatego w opracowaniu niniejszym chodzi raczej o rzeczywiste formy organizacyjne, które na podstawie tego dekretu zostały stworzone.

W dzisiejszym stanie organizacyjnym w Polsce planowanie przestrzenne jest obok planowania gospodarczego wyraźnym, oddzielnym członem działalności państwowej i społecznej.

Za całość tego planowania przed Izbą ustawodawczą odpowiedzialny jest Minister Odbudowy.

Władzą najwyższej instancji jest Główny Urząd Planowania Przestrzennego. Działalność jego obejmuje dwa podstawowe działy. Pierwszy - to opracowanie planu zagospodarowania przestrzennego w skali całego kraju, jako podstawy dla polityki inwestycyjnej poszczególnych Ministerstw (Resortów) i jako zespołu wytycznych dla planowania niższych szczebli. Drugi dział pracy polega na funkcjach organizacyjnych, nadzorczych i instrukcyjnych w stosunku do podległych temu urzędowi organów.

Władzą drugiej instancji są Regionalne Dyrekcje Planowania Przestrzennego. W obecnej chwili jest ich czternaście, to znaczy liczba ich odpowiada ilości województw, a granice posz-

czególnych regionów pokrywają się z granicami tych jednostek administracyjnych.

Granice obecnych Województw w wielu wypadkach nie odpowiadają obecnie istotnym potrzebom gospodarczym i społecznym i nie są dostosowane do zmienionych warunków wynikłych z przesunięcia terytorium Polski ku zachodowi. Określenie podstaw właściwej regionalizacji jest między innymi jednym z zadań planowania przestrzennego. Ten nowy podział na regiony będzie w przyszłości podstawą dla korekty granic administracyjnych w wyniku czego ilość Dyrekcji prawdopodobnie ulegnie zwiększeniu.

Dyrekcje te podlegają pod względem fachowym i organizacyjnym Głównemu Urzędowi, administracyjnie jednak są zespolone z Urzędami Wojewódzkimi.

powinno
Analogicznie do szczebla najwyższego zadania poszczególnej Dyrekcji polegają na opracowaniu planu regionalnego jako podstawy dla planów miejscowych (miast i wsi) oraz na nadzorowaniu pod względem fachowym miejscowych urzędów planowania przestrzennego.

Miejscowe urzędy planowania przestrzennego zgodnie z ustawą są instytucjami samorządu terytorialnego i dzielą się na dwa rodzaje: urzędy dla miast (wydzielonych z powiatów) i urzędy powiatowe (poza administracyjny odpowiednik angielskiego county). Zadaniem tych urzędów jest opracowywanie planów dla poszczególnych osiedli miejskich i wiejskich. Mimo rozbudowy planowania przestrzennego do skali regionalnej i krajowej plany miejscowe stanowią w dalszym ciągu pozycję do pewnego stopnia kluczową ze względu na fakt, że one właściwie są podstawą szczegółową dla dokonywania wszelkich inwestycji.

Znaczenie urzędów miejscowych jest w Polsce w pełni doceniane, lecz z drugiej strony należy podkreślić znaczne trudności w ich prawidłowym funkcjonowaniu w obecnym okresie. Niezależnie od trudności organizacyjnych i finansowych, w których samorząd znalazł się na skutek wojny, podstawowy problem z punktu widzenia planowania polega na braku dostatecznej ilości wykwalifikowanych sił fachowych. W całej organizacji planowania przestrzennego w Polsce zatrudnionych jest około 700 pracowników łącznie z personelem kancelaryjnym i pomocniczym. Z tego około 100 osób przypada na obsadę Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego, 300 osób na Regionalne Dyrekcje (przeciętnie po 20 osób na każdą) i reszta około 300 osób na Urzędy Miejscowe. Z tej liczby jednak lwia część zatrudnionych przypada na Warszawę i inne wielkie miasta.

Akcja organizowania Miejscowych Urzędów (poza wielkimi miastami) jest w toku dopiero od końca 1947 roku. Wymaga ona stworzenia około 100 Miejscowych Urzędów dla miast wydzielonych

z powiatów i około 170 Urzędów Powiatowych. Jeśli liczyć, że każdy taki Urząd powinien zatrudniać co najmniej 7 do 8 sił, to liczba pracowników potrzebnych dla tych urzędów wyniesie około 2000 osób.

Przyjmując dzisiejszy stosunek sił kwalifikowanych w planowaniu do pomocniczych i biurowych na 50%, otrzymujemy około 1000 planistów, których należy wyszkolić już na potrzeby bieżącej.

Jest rzeczą zrozumiałą w tych warunkach, że większość zadań z zakresu planowania miejscowego obciąża obecnie Regionalne Dyrekcje, których obsada zresztą nie jest wystarczająca nawet w stosunku do ich własnych obowiązków na szczeblu regionu.

W tym obliczeniu kryje się jednocześnie odpowiedź na często wysuwane pytanie: Dlaczego planowanie w Polsce jest w tak wysokim stopniu zcentralizowane? Centralizacja taka nie jest bynajmniej zamierzona, wynika ona prosto z zestawienia potrzeb bieżących w planowaniu z niewielką ilością sił fachowych.

Intencją istniejącego ustawodawstwa w planowaniu jest, aby plany poszczególnych osiedli miejskich i wiejskich były opracowywane przez odpowiednie władze samorządowe. Nie mniej jednak jest oczywistym dążeniem w Polsce, aby plany tych osiedli zawierały się w ramach wytycznych planów regionalnych i ostatecznie planu krajowego.

Doświadczenia planowania miast z okresu pomiędzy ostatnimi wojnami wykazują wyraźnie, że planowanie odśrodkowe osiedla jako izolowanej jednostki nie może we właściwej mierze uwzględnić szeregu elementów rozwoju osiedla, które wynikają z jego związków z regionem i resztą kraju. W dawnym planowaniu takie elementy jak rząd wielkości osiedla, podstawowy kierunek jego rozwoju jako osiedla, usług czy przemysłu, znaczenie różnych krzyżujących się w osiedlu szlaków komunikacyjnych i t.p. mogły być ustalone jedynie na podstawie indywidualnych przewidywań autorów planu. Życie wykazało, że rzeczywisty rozwój osiedla odchyłał się od tego rodzaju przewidywań tak znacznie, że przekreślał niejednokrotnie wartość planu. Jeśli natomiast przewidywania takie są oparte na założeniach ustalanych dla całości regionu i kraju i jeśli planowanie przestrzenne jest odpowiednio zharmonizowane z planowaniem gospodarczym i polityką inwestycyjną, to rozwój poszczególnego osiedla może być wyznaczony w znacznie mniejszych granicach błędu.

Dlatego w obecnej praktyce planowania w Polsce plan krajowy ustala szereg podstawowych wytycznych dla planowania na niższych szczeblach. Przy tym należy odrazu rozróżnić miasta wielkie i miasta mniejsze. Pierwsze jako ważne węzły komunikacyjne, wielkie skupienia ludności i ośrodki przemysłu są przedmiotem bezpośredniego zainteresowania planu krajowego.

W stosunku do nich plan krajowy ustala:

- a) pożądaną wielkość ludności w określonych etapach czasu,
- b) podstawowe funkcje w skali krajowej i związaną z tym strukturę zawodową ludności,
- c) układ głównych kierunków komunikacji, które wynikają z sieci transportu w skali całości kraju. Kierunki te dają jednocześnie przesłanki do terytorialnego rozrostu miasta,
- d) w stosunku do tego rzędu ośrodków miejskich plan krajowy zaleca specjalną strukturę przestrzenną, która pozwala na elastyczny ich rozwój i zachowanie rezerw terenowych na funkcje dziś nie w pełni rozwinięte. Struktura ta przetwarza miasta wielkie w określone zespoły miejskie, których intencją jest decentralizacja nadmiernych skupień ludności, i wreszcie
- e) plan krajowy oparty o plany gospodarcze określa dla tych miast kolejne etapy rozwoju, w których obowiązują określone wytyczne polityki inwestycyjnej.

W stosunku do grupy miast mniejszych plan krajowy określa tylko w przybliżeniu ich wielkość i charakter, pozostawiając sprecyzowanie bliższych wytycznych planom regionalnym. Plan regionalny w stosunku do tych miast spełnia analogiczną rolę jak plan krajowy dla ośrodków największych.

Cała ta metoda pracy wynika z zasady, że region nie jest tylko prostą sumą powierzchni administracyjnych miast i osiedli wiejskich, podobnie jak kraj nie jest zwykłym zsumowaniem powierzchni jego regionów. Zarówno region jak i kraj rozumiane są jako nadrzędna jednostka gospodarczo-społeczna, której cechy i interesy wynikają ze stosunków współzależności jej elementów składowych.

W związku z tym na zakończenie poruszyć należy zagadnienie udziału władzy wykonawczej i społeczeństwa w opracowaniu i ustalaniu planów.

Obowiązujące ustawodawstwo określa proces opracowania i uchwalania planów zagospodarowania przestrzennego na wszystkich szczeblach. I tak poczynając od dołu:

1. Właściwa władza samorządowa jest obowiązana do ogłoszenia przed przystąpieniem do opracowania planu miejscowego. Po ogłoszeniu każdy mieszkaniec miasta i wszystkie zainteresowane władze i instytucje mają prawo składania wniosków do planu. Po opracowaniu następuje wywieszenie planu do wglądu publicznego, przy czym zainteresowani mają prawo składania sprzeciwów. Sprzeciwy są rozpatrywane przez odpowiednie komisje i uwzględniane w planie, o ile nie stoją w sprzeczności z interesami ogółu lub z potrzebami o charakterze wyższej użyteczności publicznej.

Po ostatecznym opracowaniu plan jest przedkładany nadrzędnej instancji planowania (w tym wypadku Regionalnej Dyrekcji)

w dużej mierze wyjątkowo nie ma planu i nie ma rozprawy o planie miejscowym?

ma "miasta" (a powiaty)?

Uwaga: [miasto wydziel. = powiatami] przed role mowa par

X
celem wyrażenia zgody, poczym przedstawia się go do uchwalenia przez Miejską Radę Narodową, która może go uchwalić lub zwrócić do powtórnego opracowania.

2. Plany regionalne nie podlegają trybowi ogłaszania publicznego - muszą być jednak w toku opracowania uzgodnione z zainteresowanymi władzami i organizacjami społecznymi. Po opracowaniu podlegają akceptacji Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego i uchwaleniu przez czynnik społeczny, jakim jest Wojewódzka Rada Narodowa.
3. Plan krajowy w toku opracowywania jest uzgadniany z Centralnym Urzędem Planowania (Gospodarczego) oraz z zainteresowanymi władzami III-ej instancji. Po opracowaniu plan ten podlega akceptacji: Rady Ministrów i jest uchwalany przez Izbę Ustawodawczą.

Na każdym szczeblu ponadto dekret przewiduje powołanie Rad Planowania, w których składzie reprezentowany jest w połowie czynnik społeczny i w drugiej połowie specjaliści i eksperci ze świata naukowego.

Funkcje tych Rad Planowania polegają na opiniowaniu i ocenie poszczególnych planów lub ich części w trakcie ich sporządzania.

W ten sposób plany osiedli w Polsce są nie tylko pod względem rzeczowym i fachowym oparte na planach wyższych szczebli ale udział społeczeństwa na każdym szczeblu dostosowany jest do skali zagadnień i stopnia zainteresowania danej zbiorowości. Im wyższa hierarchia planu, im bardziej ogólne zagadnienia, tym wyższa reprezentacja społeczeństwa jest powołana do osądzania planu. I odwrotnie, im bardziej plan zagłębia się w rozwiązania szczegółowe, tym większy udział zapewniony jest poszczególnej jednostce.

Miasto i wieś w planie krajowym.

Z chwilą podziału całości planowania przestrzennego na plany miejscowe, regionalne i krajowe pojawia się zasadnicze zagadnienie podziału całokształtu zagadnień planowania pomiędzy powyższe trzy zasadnicze typy planów.

Zagadnienia planu pojedynczego osiedla mieści się w zasadzie całkowicie w ramach planu miejscowego (wyjątek tutaj stanowią jedynie duże miasta i zespoły miejskie). W planie regionalnym mieścić się będą tylko te zagadnienia pojedynczego osiedla, których nie można określić bez analizy i decyzji co do przyszłości większego od samego osiedla obszaru, jakim jest region. Stąd plan regionalny określa miejsce, charakter i wielkość poszczególnych osiedli (za wyjątkiem tych wielkich

Mie!
każde osiedle
mieści się w
osiedlu
osiedla
osiedla
regionu

zespołów osadniczych, które znaczeniem swym i wielkością przetrastają pojedynczy region, a określić się dają jedynie w ramach całego kraju). Plan krajowy określa współzależności osiedli wszelkich typów, zwłaszcza zaś o znaczeniu i roli regionalnej lub krajowej. osiedli

Jest bowiem rzeczą oczywistą, że wszystkie osiedla nie stanowią oderwanych jednostek, rozwijających się jedna niezależnie od drugiej, lecz wzajemnie łączą się, współpracują, są współzależne. Współzależność wszystkich osiedli w danym kraju dotyczy ich ilości i wielkości, rozmieszczenia oraz charakteru. Stąd rodzą się pojęcia struktury osadniczej, t.j. związków osiedli pomiędzy sobą w zakresie wielkości i ilości oraz sieci osadniczej, t.j. układu rozmieszczenia wszystkich osiedli w przestrzeni kraju. Syntezą i wynikiem planu w dziedzinie struktury i sieci osadniczych jest program i plan regionalizacji kraju - określający jego zasadniczy i organiczny podział na jednostki administracyjne, gospodarcze i kulturalne w oparciu o zarys sieci i strukturę osadniczą.

Według tych założeń plan krajowy zawierać w sobie powinien schemat struktury osadniczej dla całego kraju, plan sieci osadniczej dla największych typów osiedli oraz plan podziału całego kraju na regiony.

Natomiast plan regionalny określać będzie odchylenia regionalne od przyjętego dla całego kraju schematu struktury osadniczej, plan sieci osiedli wszystkich typów oraz wewnętrzne podziały regionu na mniejsze jednostki administracyjne, gospodarcze i kulturalne.

A. Schemat struktury osadniczej we wstępnym projekcie planu krajowego Polski.

Istnienie pewnych konkretnych typów osad i osiedli, konieczność określenia przybliżonej liczby osiedli poszczególnych typów, w końcu określenie wzajemnej współzależności wszystkich typów - wszystkie te elementy stanowią przesłanki, uzasadniające potrzebę hipotezy osadniczej oraz integralne elementy właściwej hipotezy. Należy podkreślić, iż konkretna hipoteza osadnicza nie jest i nie musi być związana z taką czy inną teorią osadnictwa; jest od niej niezależna.

Natomiast oparcie się o tę czy inną teorię jest potrzebne dla stworzenia układu pojęciowego, którym hipoteza zostanie wyrażona oraz dla umożliwienia analizy całokształtu zagadnień, objętych hipotezą. Ustalone w ramach teorii typy osiedli nie odpowiadają całkowicie typom rzeczywistym. Należy ściśle odróżnić, a nawet przeciwstawić sobie typy osiedleńcze: teoretyczne, historyczne i rzeczywiste (współczesne). Hipoteza zasadnicza musi operować typami rzeczywistymi.

a renta?
to jakie
plan 2

co to jest osada?
osiedle 2

Plan kraj. Nr 1

Ponadto przyjęte w hipotezie rzeczywiste typy osiedli muszą mieścić się, muszą odpowiadać przyjętemu dla państwa - kraju modelowi gospodarczemu.

Nie należy sądzić, iż określonymu modelowi gospodarczemu odpowiada zawsze tylko jeden układ osadniczy. Wprost przeciwnie, może mu odpowiadać wiele, całkowicie różnych układów. Nie mniej mogą istnieć i istnieją układy nie mieszczące się w ramach danego modelu gospodarczego. Charakterystyką polskiego modelu gospodarczego jest jego wielotorowość - używając wyrażenia związanego z gwarą urbanisty - wieloprzestrzenność. Mamy tu do czynienia z t.zw. sektorami t.j. odcinkami gospodarki państwowej, samorządowej, spółdzielczej, prywatnej. Dla wszystkich musi się znaleźć miejsce w osiedlach. Razem muszą stanowić jedną nierozłączną i organiczną całość, mimo, iż każdy wymaga i posługuje się odrębnymi typami działek użytkowania budynków. Struktura taka wielokomórkowa - wieloprzestrzenna nie jest obca tradycjom polskim - dość wspomnieć o miastach średniowiecznych, czy też o wielonarodowościowych miastach Podola i Rusi w XVI i XVII wieku. Ponadto jest zgodne ze współczesnymi tendencjami rozwojowymi miast i postulatami współczesnej urbanistyki.

Układ typów wzorcowych oparty jest w obecnych pracach o kościec układu i osiedli usługowych. Układ tych osiedli jest bowiem jedynym układem, którego charakterystyka przestrzenna pozostaje na ogół niezmienna w całym kraju we wszystkich regionach bez względu na rolę gospodarczą i kulturalną każdego regionu. W myśl powyższego typy osiedli usługowych stanowią podstawowe typy wzorcowe. Przyjmujemy istnienie 9-ciu takich typów. Są nimi: zespół domów (przysiółek), osiedle pojedyncze (wieś gromadzka), osiedle zespołowe (wieś gminna), ośrodek lokalny (miasteczko), ośrodek okręgowy (miasto powiatowe), stolica podregionu, stolica regionu (miasto wojewódzkie), stolica prowincji lub dzielnicy, stolica kraju.

Kilka słów wyjaśnienia z powodu wprowadzenia dość znacznej liczby (aż dziewięciu) typów wzorcowych. Otóż konieczność przyjęcia pozornie dużej ilości typów nie wynika jedynie z założeń i rozważań teoretycznych, lecz jest również konsekwencją pewnych wymagań życia i praktyki. Przede wszystkim większa ilość typów zapewnia znaczną elastyczność całemu układowi osadniczemu. Ograniczenie typów do ilości posiadającej aktualne funkcje administracyjne jest o tyle niewłaściwe, iż podział funkcji administracyjnych ani nie jest stały w czasie, ani obecny podział nie jest koniecznie słuszny. Funkcje administracyjne nie stwarzają typów, lecz jedynie nadają pewnym istniejącym typom większe znaczenie - tworzą rodzaj uprzywilejowania. W końcu rozbieżności pomiędzy osiedlami o jednolitych funkcjach administracyjnych, z jakimi spotykamy się w rzeczywistości, wskazują na konieczność wprowadzenia typów pośrednich.

Należy silnie podkreślić zasadniczą tożsamość i niezmienną gęstość rozmieszczenia osiedli usługowych. Większa gęstość zalud-

nienia, wynikająca bezpośrednio z przyrostu ludności, naturalnego bądź napływowego, a będąca właściwie wyrazem intensywności i techniki życia gospodarczego i jego dynamiki nie powoduje w kraju o normalnie rozwiniętej sieci osadniczej zmian w rozmieszczeniu osiedli, natomiast niewątpliwie powoduje zmiany w znaczeniu (dominancie) poszczególnych osiedli oraz w liczbie ludności zarówno danego osiedla, jak i obszaru przez to osiedle obsługiwanego.

Właściwe funkcje produkcyjne wydobywcze, czy przetwórcze nadawać będą cechą charakterystyczną, specjalną danemu osiedlu usługowemu. Mówimy wówczas o funkcji dominującej, lub poprostu o dominancie. Z najważniejszych dominant należy wymienić dominanty: rolniczą, przemysłową, handlowo-komunikacyjną (porty), administracyjną, kulturalną i wypoczynkową.

Poza prostymi typami wzorcowymi mogą istnieć również typy pośrednie - jednoczące w obrębie jednego osiedla kilka typów, względnie różne dominanty. Mówimy wówczas o osiedlach sprzężonych. W wypadku rozszczepienia funkcji na szereg osiedli mamy do czynienia z osiedlami rozszczepionymi, w najprostszym przypadku z osiedlami bliźniaczymi. W końcu zespół osiedli organicznie i planowo związanych w jedną całość o charakterze układu grobowego nazywamy zespołem miejskim.

Wszystkie te zróżnicowania typów wzorcowych mają na celu dalsze uelastycznienie całego układu - hipotezy osadniczej.

Projektując sieć osadniczą kraju lub regionu nie wolno poza tym pominąć w studiach istniejącej sieci oraz genezy historycznej jej układu i kształtów, zapewnienie bowiem ciągłości rozwoju - tradycji jest w tym zakresie dobrym wskaźnikiem uwzględnienia wartości przyrodzonych terenu i ludności, ich potrzeb oraz najlepszą gwarancją związania planu z życiem.

Szczegółowe omówienie typów wzorcowych obejmuje:

- A. Charakterystykę typu.
- B. Jego tendencje rozwojowe.
- C. Granice rozwojowe (górną i dolną) tych tendencji.

Wszelkie rozważania w zakresie hipotezy osadniczej oparte są o następujące dane: stan z r.1946, przewidywany stan w r.1950, 1965 i w r.1980. Okresy te należy traktować elastycznie, a podane daty za przybliżone. W niektórych wypadkach określano nawet tylko przybliżone etapy przemian, pozostawiając dokładniejsze określenia czasu tych przemian na moment, w którym zebrana zostaną dostateczne dane dla ustalenia szybkości zachodzenia przewidywanych przemian. Wobec braku dostatecznych danych statystycznych, co utrudnia poważnie przewidywania w cyfrach bezwzględnych, posługiwano się raczej wskaźnikami procentowymi, dającymi większą elastyczność opracowywanych przewidywań.

Typ osiedla usługowego	Średni zasięg w km ²	Pow. obsługi w km ²	Funkcja administr.	Osiedla o dominancie					U w a g i
				rolniczej /wieś/	przemysłowej	handlowo-komunikacyjnej	kulturalnej	wypoczynkowej	
1. Zespół domów	1	4		Wieś: Przysiółek rolniczy lub leśny			/szkoła 2 klasowa/	letnisko, stacja turystyczna np. Kowaniec	typy specjalne: w pobliżu wielkich miast: osady ogrodnicze; na wybrzeżu: osady rybne np. Hel
2. Osiedle pojedyncze	4	44	decentralizacja gminy	osiedla rolnicze wieś gromadzka	osada górnicza lub rzemieślnicza lub jednofabryczna, np. Cmielów.			uzdrowisko, zdrojowisko np. Żegiestów	osiedla najmniejsze w obrębie wielkich miast tworzą: zespoły domów /bloki osiedla-kolonie osiedla-dzielnice występując w formach przestrzenne zagęszczonych.
3. Osiedle zespolone	7	133	gmina zbiorowa	osiedla rolnicze wieś gminna			/szkoła 7 klasowa/		
4. Ośrodek lokalny /miasteczko/ np. Warka	21	400	centralizacja gminy, decentral. powiatu	ośrodek targowy	osada przemysłowa np. Jaworzno	ośrodek targowy, stacja węzłowa i graniczna np. Kolu-szki, Zebrzydowice.	/gimnazjum/ /szkolnictwo zawodowe/	ośrodek uzdrowiskowy lub zdrojowiskowy np. Krynica.	typy specjalne: w pobliżu wielkich miast: satelity np. Włochy.
5. Ośrodek okręgowy np. Garwolin	12	1200	powiat				/liceum/		
6. Stolica podregionu np. Łowicz	36	3600	centralizacja powiatu decentral. województwa		miasto przemysłowe np. Tczew, Bielsko	port II klasy np. Kołobrzeg	ośrodki kultury regionalnej /pojedyncze wydziały wyższych uczelni/	ośrodek turystyczny I klasy np. Zakopane.	
7. Stolica regionu np. Rzeszów	62	10800	województwo						
8. Stolica prowincji np. Poznań	108	32400	centralizacja województwa decentral. państwa		konurbacja np. Okręg Łódzki	port I klasy np. Szczecin	miasto uniwersyteckie np. Kraków		
9. Stolica kraju np. Warszawa /Warszawski Zespół Miejski/			państwo						

gospod me "domowa"

Osiedla najmniejsze.

dlatego
3
(tylko teoretycznie)

Cechą charakterystyczną najmniejszych trzech osiedli, ~~co~~ przynajmniej w najliczniejszej grupie osiedli o dominującej funkcji rolniczej, jest ich zespolowość i łącząca je zależność wielokrotna. Każde osiedle zespolone - wieś gminna posiada podporządkowane sobie osiedla pojedyncze - wsie gromadzkie (zazwyczaj 3). Każde osiedle pojedyncze - wieś gromadzka posiada podporządkowane sobie zespoły domów - przysiółki (zazwyczaj 3). W ten sposób układ przestrzenny tych osiedli jest w całej pełni organicznie rozwinięty i szierarchizowany.

Należy podkreślić, iż układ ten w zasadzie nie określa całkowicie charakteru skupienia lub rozproszenia właściwych budynków mieszkalnych i gospodarstw ośrodków usługowych. Zagadnienie - niezmiernie ważne - czy wieś ma być skupiona czy rozproszona zależy jest od typów gospodarki rolnej, średniej wielkości pojedynczych gospodarstw, stosowanej techniki rolniczej, form współżycia gospodarczego, to jest innymi słowy od przyjętego i stosowanego modelu gospodarczego. Przyjęta w niniejszym opracowaniu struktura osadnicza pozwala na pewną różnorodność, bogactwo form stosowanych, - jest bardzo elastyczne.

Drugim zagadnieniem, na które należy zwrócić uwagę jest fakt, iż obecny zespół osiedli rolnych - gmina zbiorowa przy założeniu normalnego rozwoju gospodarczego kraju osiągnęła już swoje maksimum ludnościowe, zaś jej optimum znajduje się nawet poniżej obecnej liczby mieszkańców. Przy silnej urbanizacji, którą niewątpliwie należy przewidywać, należy liczyć się, poza zmianą załadnienia części ludności, z częściowym spadkiem zaludnienia osiedli wiejskich w cyfrach bezwzględnych.

Szczególną uwagę należy poświęcić osiedlom najmniejszym o dominancie innej - nie rolniczej. Mamy tu do czynienia z osadami rzemieślniczymi, górniczymi, fabrycznymi, kolejowymi, portami rybackimi, letniskami, uzdrowiskami i t.p. Wszystkie one posiadają niewątpliwie strukturę odmienną od osiedli wiejskich. Wymaga ona jednak bliższego opracowania drogą odpowiednich studiów analitycznych i badawczych. Część ich już jest w toku.

W układzie hierarchicznym typów osiedli usługowych na pograniczu klasy osiedli najmniejszych i klasy miast w pierwszej z tych grup znajduje się wieś gminna, w drugiej jako miasto najmniejsze ośrodek lokalny.

Wielkość wsi gminnej jest funkcją układu niższego rzędu, a jej zasięg i charakter zależny jest zarówno od warunków przyrodzonych, jak i od jego uzbrojenia. Wieś gminna pełni funkcje ośrodka gminy zbiorowej - jest jednocześnie siedzibą szkoły rolniczej, stanowiącej dla regionu rolnego nieodzowną więź kulturalną. W warunkach nie odbiegających od średnich wieś gminna

obejmuje obszar obsługi około 133 km² - czyli powierzchnię koła zakreślonego promieniem 7 km.

W strukturze zawodowej wsi gminnej zarysowuje się już charakter usługowy osiedla. Odsetek ludności rolniczej, zakładając optymalne odległości gospodarstw od pól - będzie równy ilości mieszkańców wsi gromadzkiej. Jeżeli porównamy obszar obsługiwany przez wieś gromadzką, tj. 44 km² z obszarem wsi gminnej 133 km² - stwierdzamy, że nadwyżka ludności we wsi gminnej stanowi właśnie grupę usługową.

Ośrodki lokalny i okręgowy.

W wypadku centralizowania się funkcji wieś gminna ma tendencje do stania się osiedlem wyższego rzędu, czyli ośrodkiem lokalnym o charakterze dyspozycji lokalnej, a jednocześnie stanowiącym punkt wymiany gospodarczej - ośrodek targowy.

Rzeczywisty typ takiego osiedla jest to miasteczko najmniejsze - o wielkości wahającej się od 1000 do 5000 mieszkańców, średnio 3000 mieszkańców, obsługujące region liczący około 225-250 km² w województwach wschodnich, a 130-180 km² w zachodnich.

Osiedla te pomimo znacznego odsetka ludności rolniczej zasługują na nazwę "miasteczek" zarówno ze względu na zarys swego planu, najczęściej o bogatych wartościach historycznych, jak też i na dość daleko posunięte formy urbanizacji życia gospodarczego, a w konsekwencji na miejski układ gruntów i zabudowy.

Jeśli funkcją dominującą obszaru jest rolnictwo - jego ośrodek posiada charakter targowy. Jest miejscem jarmarków.

Jeśli funkcją dominującą osiedla lub najbliższego obszaru jest produkcja przemysłowa - odpowiednikiem ośrodka lokalnego będzie osada przemysłowa. Zasięg oddziaływania osady przemysłowej będzie zależny od skupienia innych podobnych ośrodków, a forma spełnienia usług wystąpi najczęściej jako działanie zespołu osiedli przemysłowych. Często odmianą typu dominującej funkcji przetwórczej są miasteczka rzemieślnicze, dążące do specjalizacji w określonym rzemiośle i łączące w sobie jednocześnie funkcje handlowe.

ale które nie są Dominowanie funkcji komunikacyjnej występuje w osiedlach, które należy zaliczyć do tego samego rzędu wielkości, ~~nie będących~~ ośrodkami usługowymi "sensu stricto". Przewaga funkcji komunikacyjnej wpływa zarówno na charakter osiedla w znaczeniu demograficznym, jak i urbanistycznym. Do ośrodków lokalnych z dominantą komunikacyjną należą duże stacje węzłowe kolei, lub stacje graniczne.

Ośrodek lokalny znajduje się na najniższym szczeblu gru-

py miast, który wytwarza się (skutkiem tendencji centralizowania się funkcji usługowych) - z przekształcenia się wsi gminnej.

Według przewidywań w fazie końcowej okresu pełnego uprzemysłowienia osiągnie on średnio liczbę 5000 mieszkańców, zaś na zakończenie okresu pełnej urbanizacji 6000 mieszkańców.

Pomijając chwilowo tendencje rozwojowe ośrodka lokalnego, należy naświetlić następny z kolei typ miasta: ośrodek okręgowy, miasto obsługujące około 1200-1600 km², wg. nomenklatury administracyjnej - miasto powiatowe.

Jeśli założymy, że w strukturze osadniczej na każdym wyższym szczeblu znajduje się jednostka osadnicza, stanowiąca powierzchniowo wielokrotność komórki niższego rzędu - otrzymamy, że w powiecie będzie około 6-7 wsi gminnych, z których jedna lub dwie wzrosną do wielkości ośrodka lokalnego. Można zatem założyć, iż pomiędzy miastem powiatowym a ośrodkiem lokalnym nie będzie występowała zależność wielokrotności.

Ośrodek lokalny w tym ujęciu będzie przede wszystkim odciążeniem dla miasta powiatowego jako targowisko, obsługując tereny bardziej odległe - położone ekscentrycznie w stosunku do teoretycznego zarysu kręgu powiatu.

Promień zasięgu usług wyniesie ok. 12 km - powierzchnia 400 km², jednocześnie jednak obszar będzie znajdował się pod działaniem ośrodka okręgowego. Przy wykształconym ośrodku okręgowym i skryształizowanych komórkach niższego rzędu, ośrodek lokalny będzie osiedlem statycznym, nie posiadającym tendencji rozwojowych. Mogą one pojawić się ze wzrostem dominacji funkcji przemysłowej lub komunikacyjnej - ale jednocześnie mogą zaniknąć, a nawet zmienić się w tendencje odwrotne - jeśli wymienione funkcje wzrosną w mieście okręgowym - pociągając za sobą rozszerzenie się obszaru jego oddziaływania.

Ośrodek okręgowy przy tendencji centralizowania się funkcji będzie dążyć do wzniesienia się na następny szczebel - do zajęcia miejsca stolicy podregionu o zasięgu trzech "powiatów" - około 3600 km². Tendencje decentralistyczne zepchną go do roli ośrodka lokalnego.

Rzeczywisty typ takiego osiedla okręgowego stanowi dziś grupa miast powiatowych - zwłaszcza w powiatach mniejszych, licząca 5-10 tys. mieszkańców.

~~Określenie wypracowane~~ W obecnym stadium prac nad planem krajowym określają ludność typowego ośrodka okręgowego z końcem okresu pełnego uprzemysłowienia na 10.000 osób, zaś po osiągnięciu pełnego zurbanizowania kraju na 15.000 osób.

Stolica podregionu.

Następnym skolei typem wzorcowym osiedli jest stolica podregionu. Jest to ostatnie największe osiedle w zespole osiedli średniej wielkości. Osiedle to w obecnej chwili jakkolwiek wyraźnie zarysowane jako typ nie posiada funkcji administracyjnych. Z reguły natomiast posiada wyraźną dominantę bądź gospodarczą, bądź kulturalną, stając się typowym miastem przemysłowym lub ośrodkiem kultury regionalnej. W obecnej fazie prac jesteśmy skłonni uznać ten typ jako podstawowy, jeśli chodzi o rozbudowę przemysłu i szkolnictwa zawodowego. W konsekwencji powinno być ono uprzywilejowane w pracach nad planami zagospodarowania przestrzennego, w planach gospodarczych i inwestycyjnych oraz w samych inwestycjach. Silne wzmocnienie osiedli - stolic podregionów ma być jednym z głównych narzędzi zahamowania nadmiernej centralizacji kulturalnej kraju. Założeniem bowiem podstawowym planu krajowego jest zrównoważona rozbudowa miast wszelkiego typu. W rzeczywistości utrzymanie tej zasady jest zagrożone na skutek szybszego i silniejszego wzrostu miast większych i największych. W myśl przewidywań miasto tego typu, posiadające - średnio 15.000-20.000 mieszkańców, osiągnie z końcem okresu pełnego uprzemysłowienia około 30.000, zaś z końcem okresu pełnej urbanizacji 50.000 mieszkańców.

Stolica regionu.

Pozostałe trzy typy osiedli - osiedla największe - t.zw. "wielkie" miasta są szczególnie silnie związane i uzależnione jedno od drugich. Polityka osadnicza musi być na tym odcinku szczególnie roztropna i zrównoważona, gdyż łatwo tutaj zwichnąć naturalny układ i spowodować nieodwracalne a szkodliwe przemiany całości sieci osiedleńczej kraju.

Stolica regionu odpowiadająca typowemu miastu wojewódzkiemu posiada obecnie około 50.000 mieszkańców. Miasta tego typu w ~~jest dość~~ zasadzie wszystkie już istnieją - mimo, iż nie wszystkie posiadają funkcje miast wojewódzkich. Należy podkreślić, iż z punktu widzenia racjonalnej obsługi terenu jest obecnie województw za mało, zaś z punktu widzenia zdolności zaspokojenia potrzeb ludności (potencjału kulturalnego) jest ich za dużo. Stąd mimo, iż należy liczyć się z powolnym wzrostem liczby województw w Polsce, a w konsekwencji ze wzrostem miast - stolic regionalnych nie mniej należy przewidzieć częściową centralizację w formie przeniesienia części funkcji obecnych miast wojewódzkich na następne z rzędu typów wzorcowych stolice prowincjonalne. Proces ten nie będzie zbyt trudny lub uciążliwy dla społeczeństwa, gdy odrębny typ miasta - stolicy prowincji już jest wyraźnie wykształcony. Pomiędzy Krakowem lub Poznaniem a Rzeszowem lub Kielcami istnieje nie tylko różnica ilościowa, lecz i jakościowa.

Jeśli idzie o stolice regionów, to wg. obecnych przewidywań typowa ich ludność w okresie pełnego uprzemysłowienia wyniesie około 100.000 osób, zaś w końcowych fazach okresu pełnej urbanizacji - około 150.000 osób. Ogólna liczba miast tego typu wyniesie w całym kraju około 20. Plany tych osiedli wymagają wewnętrznego zorganizowania przez podział na dzielnice i satelity, to jest częściowej decentralizacji układu.

Stolica prowincji.

Podobnie jak stolica podregionu stolica prowincji jest obecnie pozbawiona funkcji administracyjnych. Czy zwiększenie liczby województw (regionów) z jednej strony, zaś zbyt wielki wzrost stolicy kraju z drugiej nie spowodują konieczności częściowej centralizacji samorządu wojewódzkiego oraz decentralizacji administracji państwowej, wyrażających się stworzeniem pośredniego ogniw władz prowincjonalnych jest kwestią otwartą, która może rozstrzygnąć dopiero przyszłość. Nawet jednak w obecnym układzie i strukturze kraju miasto-stolica prowincji posiada bardzo ważną i doniosłą rolę. Poza zaznaczonymi już funkcjami odciążenia stolicy kraju w jej naczelnych zadaniach oraz kierowaniu życiem zespołu kilku województw, stolica prowincji posiada określone specyficzne zadania własne. Będą nimi bądź funkcje handlowo-komunikacyjne, np. porty morskie I klasy; funkcje produkcyjne, np. konurbacje czyli zespoły wielkich skupień przemysłu górniczego lub przetwórczego; bądź wreszcie specjalne zadania w zakresie rozwoju nauki i sztuki oraz w zakresie wypoczynku ludności całego kraju. Stosunkowo niewielka liczba (przewidywanych 8-9) pozwala w zasadzie na całkowicie indywidualne traktowanie zagadnienia planowania tych ośrodków. Nie mniej należy stwierdzić, iż przewidywany ich wzrost (ze średniej 250.000 mieszkańców na 400.000 z końcem okresu pełnego uprzemysłowienia oraz 600.000 z końcem okresu pełnej urbanizacji) i skala wielkości określa je jako zespoły miejskie. Pod zespołem miejskim rozumiemy układy o silnie rozbudowanej wewnętrznej strukturze, składające się z szeregu organicznie zespolonych, lecz autonomicznych elementów, rozprószonych przestrzennie.

W polityce osadniczej państwa właściwy, należyty rozwój stolic prowincji posiada niezwykle duże znaczenie, powinien podlegać bacznej obserwacji oraz troskliwemu kierownictwu.

Stolica kraju.

Ostatnim elementem struktury osadniczej, prawdziwym zwornikiem całego układu i hierarchii osiedli jest stolica kraju Warszawa. Będąc osiedlem najwyższej klasy, jedynym w swoim rodzaju, stanowi odrębny przedmiot planowania. Roli jej w układzie osiedli nie należy chyba bliżej tłumaczyć. Należy określić jedynie podstawowe założenia w zakresie jej rozwoju i planu. Na-

leży przewidywać szybki i niezwykle silny jej rozwój, wzmożony między innymi koniecznością odbudowy zniszczeń wojennych, a więc koncentracją środków gospodarczych na jej terenie ponad miarę normalnych funkcji stolicy. Stąd wzrost jej wymaga bardzo troskliwego kierownictwa oraz według wszelkiego prawdopodobieństwa hamowania. Nadmierny rozwój stolicy byłby bowiem katastrofą kulturalną całego kraju, zakłóciłby równowagę ludnościową, podciąłby rozwój innych osiedli. Stąd zarysowuje się postulat decentralizacji stolicy. Posiada ona dwojaki charakter: decentralizacji funkcji w kraju oraz decentralizacji wewnętrznego układu. Jako miasto milionowe stolica jest zespołem miejskim silnie rozwiniętym. Plan zespołu powinien być układem rozproszonym nie tylko funkcjonalnie i przestrzennie, lecz również organicznie. Poszczególne elementy zespołu powinny posiadać swoje życie autonomiczne, stanowiąc samodzielne komórki samobilansujące, tj. tworzące zespoły pracy, mieszkania i wypoczynku, posiadające samodzielną więź społeczną.

B. Projektowane rozmieszczenie ludności oraz sieć głównych ośrodków miejskich w Polsce.

Projektowana sieć osadnicza kraju musi być oparta o przewidywane i założone rozmieszczenie ludności, które z kolei jest wynikiem układu zatrudnienia. Z trzech głównych grup zatrudnienia ludności pierwsza tj. ludności zajętej wydobywaniem surowców związana jest z rozmieszczeniem bogactw naturalnych. W Polsce głównym surowcem mineralnym, występującym w rozmiarach mających zasadniczy wpływ na rozmieszczenie mas ludności jest węgiel. (Centralne Zagłębie Górnicze na Górnym Śląsku i Zagłębie Wałbrzyskie na Dolnym Śląsku). Należy podkreślić szczególną wagę, jaką w tej chwili państwo poświęca osadnictwu górniczemu.

W dziedzinie rolnictwa głównymi czynnikami powodującymi wzrost i intensyfikację produkcji rolnej (a więc zwiększenie zatrudnienia) są warunki przyrodzone oraz sąsiedztwo wielkich skupień ludności, stanowiących zwiększony rynek zbytu dla produktów rolnych. Obszarami najlepszych gleb są tereny pomiędzy Odrą i Sudetami oraz tereny loessowe południowej Kielecczyny i Lubelskiego. Obszarami wielkiej potencjalnej konsumpcji jest Warszawski Zespół Miejski, Zespoły Portowe Gdańska i Szczecina, konurbacje przemysłowe Górnego Śląska, Łodzi, Wałbrzycha, w przyszłości doliny Noteci, środkowej Narwi oraz doliny Kamiennej oraz stolice prowincji: Kraków, Wrocław, Poznań, Lublin, ewentualnie Białystok. Tereny górskie oraz pojezierza pomorskiego i mazurskiego wymagać będą specjalizacji w kierunku hodowlanym, zaś obszar Dolnego Śląska pomiędzy Legnicą a Zieloną Górą - specjalizacji w kierunku sadowniczo-ogrodniczym ze względu na swój odrębny, łagodniejszy jak w innych częściach kraju klimat.

Większe obszary leśne - wymagające specyficznej formy osad-

nictwa skupione są w górach (Sudety, Karpaty, G.Świętokrzyskie) na prawym brzegu górnej Odry, w widłach Wisły i Sanu, nad dolną Pilicą, nad Nysą i Bobrawą, nad środkową Odrą i Notecią, Wisłą i Narwią oraz na pojezierzach Pomorskim i Mazurskim.

Osadnictwo na tych terenach, wychodząc z ogólnych schematów, typów i standardów ulegać będzie modyfikacjom w zależności od stosowanego typu gospodarki i gęstości zaludnienia. Należy podkreślić, iż we wszystkich wypadkach zasadniczym postulatem jest wieś skupiona oraz uprzemysłowiona.

W sumie można stwierdzić, iż plan osadnictwa rolnego jest wynikiem ogólnych standardów osadniczych oraz planu rejonizacji produkcji rolnej.

Ludność zatrudniona w przemyśle dzieli się w zasadzie na dwie grupy: zatrudnionych w przemysłach podstawowych związanych z obszarami surowców krajowych, względnie z miejscami (obszarami) importu surowców z zagranicy oraz zatrudnionych w przemysłach konsumcyjnych i usługowych. Sieć osad i miast przemysłowych związana jest w planie krajowym z planem lokalizacji przemysłu podstawowego. Obecnie przewiduje się hamowany wzrost przemysłu na obszarach dwóch już wspomnianych zagłębi węglowych, wszechstronnie okręgu łódzkiego (dotychczas głównie przemysł włókienniczy), rozbudowę przemysłów związanych z portami morskimi I klasy oraz stworzenie nowych większych skupień przemysłów nad górną i środkową Notecią, nad środkową Narwią oraz w dolinie Kamiennej z głównym skupieniem dokoła Sandomierza.

Przemysły wtórne konsumcyjne i usługowe mają być rozmieszczone regionalnie, przy czym przyjęto następujące zasady lokalizacji:

- 1) przemysł spożywczy należy lokować przede wszystkim w małych miastach (ośrodki lokalne i okręgowe);
- 2) większość przemysłu wtórnego należy lokować w miastach średniej wielkości dla zrównoważenia nadmiernych tendencji scentralizowania życia gospodarczego w wielkich ośrodkach miejskich i w stolicy;
- 3) przemysły wielkich miast i zespołów miejskich powinny być ujęte w formach przestrzennie rozprószonej, przy czym zasadniczą uwagę należy w osadnictwie poświęcać *zwłaszcza* na eliminację zbędnych ruchów ludności pomiędzy miejscami pracy i zamieszkania.

Prace nad planem lokalizacji przemysłu są obecnie w toku, prowadzone przy współpracy Min. Przemysłu i Handlu, Centralnego Urzędu Planowania i Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego.

Sprawa
~~Zagadnienie~~ rozmieszczenia ludności zatrudnionej w usługach

gach zmienia całkowicie zagadnienie kryteriów. Podczas, gdy rozmieszczenie ludności rolniczej, górniczej, przemysłowej oparte było o kryteria gospodarcze, zaspokojenie potrzeb produkcyjnych oraz wyzyskanie możliwości przyrodniczych ich zaspokojenia, to zagadnienie usług podporządkowane jest wymogom bezpośredniego zaspokojenia potrzeb ludności zarówno jednostkowych jak i społecznych w dziedzinie życia kulturalnego i gospodarczego. Stąd występuje postulat "nasylenia przestrzeni", postulat, który poprzednio nie występował. Dlatego też zagadnienie sieci osadniczej, wypełniającej całą przestrzeń kraju nabiera dopiero w dziedzinie usług pełnego znaczenia.

W planie krajowym sieć najmniejszych osiedli usługowych wyraża się jedynie określeniem typu i standardem nasylenia przestrzeni, natomiast ośrodki stołeczne tj. stolice podregionu regionu, prowincji i kraju muszą być dokładnie określone i zlokalizowane. W tym wypadku plan krajowy wyraża się mapą rozmieszczenia osiedli usługowych-miast średnich i wielkich.

Osobnym zagadnieniem w dziedzinie usług są osiedla wypoczynkowe oraz uzdrowiska.

W sumie postulowane rozmieszczenie ludności i oparta na nim sieć osadnicza wyraża się planem zawierającym: 1) określenie osadnictwa rolniczego, górniczego i przemysłowego oraz najmniejszych osiedli usługowych w formie postulowanych gęstości zaludnienia dla każdej z tych grup w poszczególnych częściach kraju, 2) rozmieszczenie miast średnich i wielkich w kraju wraz z określeniem ich charakterystycznej dominanty oraz spodziewanej wielkości, 3) określenie obszarów wypoczynkowych tj. osiedli turystycznych, letniskowych i uzdrowisk. Uzupełnieniem planu są schematy rozmieszczenia i standardy osiedli usługowych stanowiących siatkę krystalizacyjną całego układu osadniczego.

C. Sieć i struktura osadnicza a podział kraju na regiony.

Ustalenie struktury i sieci osadniczej w kraju ma stać się podstawą podziału kraju na regiony, a w konsekwencji zgodnie z postanowieniami dekretu o przestrzennym zagospodarowaniu kraju z dn. 2 kwietnia 1946 r. również i podziału administracyjnego.

W wyniku dotychczasowych studiów postanowiono bowiem przyjąć za główne kryteria podziału regionalnego, kryteria usługowe - gospodarcze i kulturalne, oraz istnienie zespołów gospodarczych, produkcyjnych. Granice fizjograficzne lub historyczne - wyraźnie występujące w terenie mogą wpływać na podział kraju na regiony dla celów planowania jedynie pośrednio t.j. o tyle o ile stanowią i kształtują zjawiska socjograficzne lub bezpośrednio, gdy idzie o alokalizowanie ostateczne przebiegu granic dla ich delimitacji.

*Wierzywa
z poprzednim
zadaniem*

W konsekwencji powyższego stanowiska kluczowym problemem dla ustalenia projektu podziałów regionalnych jest projekt sieci wielkich i średnich miast oraz ustalenie zasięgu ich wpływów gospodarczych i kulturalnych, obecnych i przewidywanych.

Należy tutaj zwrócić uwagę na fakt, iż przy takich założeniach realizacja proponowanych podziałów regionalnych jest możliwa tylko w wypadku istnienia rzeczywistego miast mających stanowić ośrodki stołeczne regionów. Stąd w wypadku tworzenia nowego regionu dokoła nowego ośrodka konieczną jest rozbudowa owego ośrodka przed utworzeniem przewidywanego regionu. Stwierdzenie to prowadzi bezpośrednio do konieczności opracowania dwóch planów podziałów regionalnych: pierwszego, opartego o istniejące ośrodki miejskie, nazwanego planem możliwym (krótkookresowym) oraz drugiego, opartego o istniejące i projektowane ośrodki miejskie, zwanego planem postulowanym (długoterminowym).

Przejście od planu możliwego do postulowanego uwarunkowane jest od odpowiedniej polityki inwestycyjnej, mającej na celu realizację postulatów planu. Niemniej plan możliwy musi uwzględniać i zawierać w sobie niejako plan postulowany. Chodzi tu przede wszystkim o to, by regiony przyszłe (postulowane) nie były już obecnie podzielone terytorialnie i nie podlegały różnym jednostkom administracyjnym. W tym założeniu przejście z regionów możliwych do regionów postulowanych odbywałoby się po dokonaniu odpowiednich inwestycji przez prosty podział. Przejście z planu możliwego do postulowanego odbywałoby się w ten sposób etapami.

Godnym podkreślenia jest fakt, iż tą drogą otrzymany podział regionalny będzie w każdej fazie zawierał jednostki równe wielkością, terytorialnie natomiast mniej więcej równe wartością potencjału gospodarczego i kulturalnego. Innymi słowy im dany region będzie intensywniej zagospodarowany, tym będzie mniejszy terytorialnie.

Obszary silnie zainwestowane, o wyraźnych funkcjach gospodarczych, bogate, będą posiadać gęstsza sieć podziałów administracyjnych tego samego rzędu, zaś obszary uboższe, o uniwersalnym typie gospodarki-rzadszą.

Plan możliwy nie odpowiada istniejącym podziałom administracyjnym, które zawierają w sobie podziały pochodzące z trzech różnych systemów administracyjnych (niemieckiego, rosyjskiego i austriackiego), szereg sztucznych podziałów politycznych, a nawet wprost nonsensów administracyjnych. Realizacja tego planu ma nastąpić szybko, bezpośrednio po ukończeniu prac i zatwierdzeniu.

Przykładowo można dodać, iż ^{przy} (obecny) podział ^{istnieje} posiada 14 województw, podział możliwy prawdopodobnie nie zwiększy ich lic-

by (lub ewentualne zwiększenie nie przekroczy liczby 2-3), zmieni natomiast ich granice. Natomiast plan postulowany zawierać będzie około 30 regionów, które zresztą grupować się będą w większe zespoły, prowincje, dokoła 6-8 najważniejszych miast.

X. Planowanie miast w okresie powojennym.

Akcja sporządzania planów zagospodarowania dla pojedynczych miast w Polsce w odróżnieniu od innych krajów oparta jest na przesłankach, podyktowanych:

- zniszczeniami wojennymi;
- przekształceniem struktury socjalnej, a więc potrzebą dostosowania miejskich funkcji do nowej roli miast;
- zamierzoną przebudową struktury gospodarczej kraju z rolniczego na przemysłowo-rolniczy;
- upaństwowieniem większych zakładów produkcji;
- akcją przesiedleńczą związaną z odstąpieniem terytoriów wschodnich Związku Radzieckiemu a odzyskaniem Ziemi Zachodnich;
- parcelacją większej własności rolnej;
- akcją dyspozycyjną mienia nieruchomego, przejętego przez Państwo po wojnie.

Suma tych przesłanek wywołała konieczność przyspieszenia akcji planowania i koncentracji wysiłków, bowiem z jednej strony odbudowa zniszczonych miast nie cierpiała zwłoki, a z drugiej - nie można było dopuścić, aby dokonywane się procesy, które pozostawia trwałé ślady na strukturze przestrzennej miast, odbyć się miały bez planowego przygotowania.

Szczególnie dziedzina gospodarki terenowej musiała zostać uchwycona w planowe ramy zawczasu, aby samorząd miejski nie znalazł się później wobec konieczności wykupu gruntów, niewłaściwie rozdysponowanych lub zainwestowanych.

Olbrzymie materialne zniszczenia kraju wyznaczyły planowaniu nową i gwałtowną potrzebę, a jednocześnie utrudniły możliwość szybkiego działania wobec utraty dotychczasowego dorobku pracy umysłowej, w postaci gotowych planów miast, podkładów geodezyjnych, wyników badań, literatury fachowej, monografii itp. Jeżeli nadto uwzględni się niepowetowaną stratę ludzi, niejednokrotnie niezastąpionych fachowców, rozmiary dysproporcji między potrzebą a możliwościami wydawały się nie do pokonania.

W obliczu tych zadań i trudności władze planowania przestrzennego powzięły decyzję opracowania planów miejscowych w pierwszej kolejności dla miast zniszczonych, których odbudowa podjęta została natychmiast po ustaniu działań wojennych. W następnej kolejności akcją planowania objęte zostały te miasta, które wykazywały silne tendencje rozwojowe, lub te, w których budowa osiedli mieszkaniowych stała w ścisłym związku z uruchomieniem podstawowych gałęzi produkcji.

Trzecia faza planowania - to wszystkie miasta na Ziemiach Odzyskanych, gdzie przy okazji przesiedlania ludności trzeba było poprawić strukturę przestrzenną tych miast, zwłaszcza wobec konieczności przystosowania ich układu do polskiego organizmu gospodarczego, społecznego i administracyjnego.

W zasadzie w myśl Dekretu o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju obowiązek sporządzania planów miejscowych ciąży na powiatowym samorządzie terytorialnym, jednak wobec trudności gospodarczej miast, osobliwie zniszczonych i dalej - wobec potrzeby przyspieszenia biegu sprawy i ujednoczenia sposobu opracowywania planów, akcją sporządzania planów pokierowały władze państwowe, przejmując na siebie niemal wszystkie koszty z nią związane.

W wielkich miastach, jak Łódź, Poznań, Wrocław, Kraków, Szczecin, zespół portowo-miejski Zatoki Gdańskiej i Zagłębie Śląskie uruchomione zostały specjalne pracownie, składające się z kilku lub kilkunastu pracowników stałych, nie licząc fachowców z poza tych biur, pracujących na zlecenie.

Wskutek niemożności zorganizowania Miejscowych Urzędów Planowania Przestrzennego w powiatowych związkach samorządowych, wobec braku tak wielkiej liczby fachowców jaka wynika z liczby powiatów w Polsce, Regionalne Dyrekcje na terenach swych województw zajęły się planowaniem pozostałej liczby miast i miasteczek, udzielając zleceń z własnych sum budżetowych, z tym, że samorząd terytorialny nie stracił przez to prawa oddziaływania na treść planów, tak w fazie ich sporządzania, jak i uprawomocniania.

Odrębną organizację stanowi Biuro Odbudowy Stolicy, powołane w roku 1945 do opracowania planu zagospodarowania przestrzennego Warszawy. Biuro to jednocześnie łączy w sobie funkcje sporządzenia planu regionalnego dla Warszawskiego Zespołu Miejskiego oraz czynność realizacji planu, to jest opracowywanie planów, stanowiących podstawę wykonawczą do urzeczywistnienia planów miejscowych.

W końcu roku 1946 zarysowała się konieczność opracowania planów miejscowych dla wszystkich miast na Ziemiach Odzyskanych w związku z dokonywaną akcją nadawania tytułów własności osadnikom i przejęciem pozostałych terenów przez Państwo, samorząd

terytorialny i inne osoby prawa publicznego. Zagadnienie to, w warunkach normalnych, ze względu na swą skalę (około 300 miast) i trudności w postaci m.in. braku podkładów pomiarowych, przerażałoby możliwości jednego pokolenia, tym niemniej musiało ono być podjęte, gdyż w przeciwnym przypadku akcja osadnictwa mogłaby pójść w niewłaściwym kierunku ze stanowiska interesu publicznego i pogorszyć, a co najmniej utrwalić wadliwą strukturę urbanistyczną wielu z tych miast. Z drugiej strony - zniszczenia wojenne miast i chwilowa płynność w stosunkach własnościowych pozwalały przypuszczać, że stan ten stanowi najbardziej stosowny moment do natychmiastowego wkroczenia z konkretnymi projektami na przyszłość, ~~być może~~

Podnieść należy, że akcja ta ma się na ukończeniu, innymi słowy, że poprzez planowanie osiągnięto poprawę stosunków własnościowych, dyspozycji terenowej, a więc korzystne korektury w układzie funkcjonalnym tych miast. Jednocześnie przy tej sposobności uporządkowano otoczenie zabytków architektury, jak kościołów, ratuszy, murów miejskich i t.d. i zwolniono dawne średnio-wieczne założenia od zbędnych funkcji, którym one w nowoczesnych warunkach nie były w stanie sprostać.

Analogiczną akcją taką jak na Ziemiach Odzyskanych podjęto z początkiem roku 1948 dla pozostałych miast na Ziemiach Dawnych w warunkach również niemal analogicznych, jeżeli się uprzytomni zniszczenie przez okupanta w wielu miastach wszelkich rezultatów prac podstawowych dla planowania, a przede wszystkim podkładów geodezyjnych.

24 Metoda planowania.

Jeżeli idzie o metodę planowania miast, podkreślić należy w odróżnieniu od dotychczasowych metod, ścisły związek planów miejscowych z planami regionalnymi i planem krajowym, a dalej, tendencję, podkreślenia współzależności między planem miejskiego obszaru i zaplecza, na którym występuje zasięg miejskich usług. Współczesne plany miejscowe osiedli miejskich wyrażają nie tylko postulat zagospodarowania przestrzeni miejskiej, ale i organicznego związku tej przestrzeni z obszarem, którego emanacją potrzeb gospodarczych, kulturalnych i społecznych jest właściwie miasto.

Po ustaleniu obszaru miejskiego zaplecza i charakterystyki jego naturalnego i kulturalnego krajobrazu, oraz po wprowadzeniu stosownych zmian w planie jego przyszłej przestrzennej i demograficznej struktury, sporządza się właściwy plan miejscowy osiedla nasamprzód w formie bardziej ogólnej, w podziałce 1:10.000 lub 1:5.000, w zależności od wielkości osiedla, a na-

stępnie w formach coraz bardziej szczegółowych aż do podziałki 1:500 włącznie dla tych części osiedla, których realizacja w planie ogólnym została przewidziana w pierwszej kolejności. Tak pomyślana metoda, obejmująca skalę treści i obszaru miasta od najbardziej ogólnej aż do szczegółowej zapewnia celowość i oszczędność użycia środków, łącząc plan z jego ostatecznym celem - planowym użytkowaniem terenu.

Dla ogółu miast na Ziemiach Odzyskanych trzeba było przyjąć z konieczności uproszczoną metodę sporządzenia planów, ograniczającą ich treść do najważniejszych elementów w zakresie dyspozycji terenowej.

3. Rezultat akcji opracowywania planów dla osiedli
miejskich w Polsce.

Planowanie miast w Polsce, przygotowane w warunkach konspiracyjnych od strony teoretycznej, legislacyjnej i organizacyjnej za czasów okupacji niemieckiej, podjęte zostało w ślad za ~~nie~~ ~~ustępującym~~ ~~nieprzyjacielem~~ z Polski; pracę zaczęto od zabezpieczenia uratowanych przed zagładą materiałów podstawowych, i zorganizowania urzędów i biur miejscowych. Jednym z najwcześniej zorganizowanych było Biuro Odbudowy Stolicy.

Bilans dwu i półrocznej działalności w dziedzinie planowania miast w Polsce wynosi:

ukończone plany dla 50 miast,

na ukończeniu plany dla 125 miast,

na ukończeniu plany dla 283 miast na Ziemiach
Odzyskanych,

poddane aktualizacji plany 37 miast, sporządzone
przed 1939 rokiem.

Na łączną sumę 875 miast posiada plany gotowe lub na ukończeniu 495 miast. Dla pozostałej liczby 380 miast na Ziemiach Dawnych przygotowuje się akcję sporządzenia planów zagospodarowania przestrzennego, przewidzianą do ukończenia na koniec 1948 roku.

nie należy przypuszczać, że tym sposobem zagadnienie planowania miast w Polsce zostanie rozwiązane bez reszty, gdyż z jednej strony forma wielu z pośród tych planów lub zakres ich treści nie są dostatecznie wyczerpujące, a z drugiej - pozostaje wielka liczba ośrodków gminnych, obecnie osiedli wiejskich, których rozwój, przewidziany na najbliższe lata, a zatem ich

gruntowne przekształcenie, poprzedzone być musi starannie przygotowanymi studiami.

X X X

Retrospektywny przegląd dokonanych osiągnięć w dziedzinie planowania miast w Polsce pozwala na wyciągnięcie następującego ogólnego wniosku:

Działania wojenne, prowadzone na Ziemiach Polskich, a w ich skutkach zniszczenia osiedli, wyznaczyły odbudowie kraju drogi, równoległe z głębokimi przemianami, występującymi na tle przemian politycznych, gospodarczych i społecznych kraju. W ślad za zjawieniem się nowych prądów kulturalnych, jako bazy myślowej polskiego świata naukowego, powstawały nowe kierunki urbanistyczne, jako wyraz epoki. Innymi słowy - zniszczenia po wielkich wojnach wyznaczały w Polsce etapy myśli urbanistycznej, a co za tym idzie, formowania jej w przepisach prawnych i powstawania organizacji planowania. Planowanie w Polsce nigdy nie było oderwane od rzeczywistości, będąc ze względu na swą genezę nieodzownym warunkiem odbudowy miast.

Na zakończenie rozważań o planowaniu miast w Polsce wypada jeszcze wspomnieć o osiągnięciach w dziedzinie urzeczywistnienia planów. Mowa tu o tych miastach, których tendencje rozwojowe, a nawet cały rozwój urbanistyczny lub ich odbudowa po zniszczeniach wojennych stały się odbiciem planów w skali rzeczywistej.

Prócz nowo-osiedlanych miast na Ziemiach Odzyskanych, w których następuje poprawa w sposobie użytkowania terenu i głównych funkcjach miejskich odbudowują się planowo wszystkie zniszczone miasta w Polsce, a więc przede wszystkim Warszawa, Poznań, Gdańsk, Wrocław, Szczecin i szereg małych i najmniejszych miast w sposób stały, mający niewiele cech prowizorycznych. W miejscach koncentracji głównych gałęzi produkcji powstały i powstają nadal zupełnie nowe osiedla pracownicze w oparciu o plan regionalny i o szczegółowe plany miejscowe. Inne miasta zniszczone odbudowują się w miarę sił i środków.

Akcja na Ziemiach Starych, zakrojona na szeroką skalę, zamknie pierwszy etap planowania miast w Polsce. Można uznać osiągnięte rezultaty za całkowicie zadawalające.

duży optymizm!

Prace planistyczne.

Działalność Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego w tej dziedzinie polega na pracach własnych i na kierowaniu pracami planistycznymi podległych władz planowania przestrzennego i organizacji samorządowych.

Planowaniem długookresowym na szczeblu centralnym jest opracowanie koncepcji rozwiązania zagadnień rolniczo-wiejskich w planie krajowym.

Wymaga to wnikliwej znajomości potrzeb kraju i częstej konfrontacji koncepcji wstępnych wobec współpracowników ze szczebli regionalnych i miejscowych. W konsekwencji takiego postawienia prowadzi to do rozpatrywania zagadnień równocześnie "od góry" jak też "od dołu". Chroni to koncepcje dotyczące skali krajowej od niesprawdzalnych uogólnień i jednostronnych rozwiązań.

Stwierdzić trzeba, że atrakcyjność dla planisty i inwestora szeregu zagadnień, jak np. stolicy, koncentracji przemysłowych, portów itp., czyli zagadnień powodujących szybsze i bardziej dostrzegalne rezultaty, z natury rzeczy przyćmiewa problemy wsi i prowadzi do planów, a nawet rozstrzygnięć jednostronnych. Stąd konieczność wyczerpującego naświetlenia problemu, by planowanie przestrzenne w Polsce było naprawdę planowaniem integralnym, a wypadkowa dążeń planistycznych była jak najślusniejsza.

W planowaniu długookresowym wchodzi w grę jako główne zagadnienia:

- a) przeznaczenie terenów kraju, a w związku z tym podział na obszary leśne i użytkowane rolniczo, oraz rejonizacja kierunkowości gospodarki rolniczej,
- b) rozmieszczenie przemysłów związanych z produkcją obszarów typu wiejskiego, oraz
- c) udział w regionalizacji kraju i jego podziale administracyjnym.

W zarysie ogólnym prace w tej dziedzinie doprowadziły do następujących rezultatów:

W oparciu o przedwojenny i obecny stan zagospodarowania ustalony został punkt wyjścia zagospodarowania rolniczego kraju w przewidywanej strukturze użytków rolnych i zasiewów w okresie odbudowy (do 1950 r.).

W następstwie opracowano plan optymalnego zagospodarowania rolniczego kraju na podstawie materiałów podstawowych z zakresu rozmieszczenia gleb i warunków klimatyczno-rolniczych, ekonomicznych i terenowych. Dotyczy to rejonizacji produkcji roślinnej, zwierzęcej oraz sadownictwa i warzywnictwa. Problem rozpatrywany jest od ujęć krajowych, poprzez wojewódzkie, kończąc na powiatowych, -przy uwzględnieniu zasady branżowości.

Na powyższej podstawie opracowane jest zagadnienie lokalizacji pomysłów opartych na surowcach organicznych, produkowanych przez wieś, pod kątem związania z bazami surowcowymi.

Każda z gałęzi tej pracy prowadzona jest w ścisłym kontakcie z Centralnym Urzędem Planowania oraz władzami resortowymi (np. Min. Rolnictwa i R.M., Min. Przemysłu i Handlu, Min. Administracji, Min. Ziemi Odzyskanych itp.), jak również, jak wyżej wspomniano - instytucjami naukowymi i organizacjami społecznymi.

Planowaniem krótkookresowym na szczeblu centralnym jest to uzgadnianie i udzielanie wytycznych co do lokalizacji inwestycji wynikłych z państwowego planu inwestycyjnego, wytycznych zarówno ogólnie odnoszących się do planu 3-letniego, jak również poszczególnych lat planu.

Wytyczne w r. 1946 dotyczyły pasa zniszczeń wzdłuż Narwi, Wisły i Wisłoki i kilku innych zniszczonych powiatów centralnej Polski, Rok 1947 - te same tereny oraz pas nad Nysą i Odrą ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Pyrzyce, rejon na południe Wrocławia, częściowo Żuławy. Rok 1948 - w zwięzonym znacznie zakresie "pas zniszczeń", te same tereny na Ziemiach Odzyskanych w szczególności rejon aktywizacji Szczecina (Pyrzyce) i Żuławy oraz połudn.-wschodnia część Polski - pas terenów poukraińskich w wojew. Krakowskim, Rzeszowskim i Lubelskim.

Decyzje przesądzające o aktywizacji wybranych terenów kraju powodują oczywiście koncentrację na nich uwagi centralnych władz planujących oraz powodują przyspieszone planowanie tych terenów, bądź ich części, przez Regionalne Dyrekcje Planowania Przestrzennego.

Ten nurt pracy centrali określiłem jako prace planistyczne kierownicze. Wybór głównych zadań dla terenowych jednostek planujących wymaga w tych pracach ciągłego udziału władz centralnych oraz czuwa nieraz nad udzielaniem dla nich pomocy personalnej i finansowej.

Współdziałanie szczebli władz planowania jest tak intensywne, że trudno tu mówić o ścisłym rozgraniczeniu pracy i jej dorobku. Tym niemniej prace nad zagospodarowaniem przestrzennym regionów i podregionów należą do obowiązków Region. Dyr. Planow. Przestrzennego.

Dekret o planowym zagospodarowaniu przestrzennym kraju określa zakres działalności R.D.P.P. w dziedzinie planowania jako:

- planowanie w skali regionalnej t.j. ściśle mówiąc sporządzanie planów regionalnych, bądź ich fragmentów,
- wpływ na planowanie miejscowe na całym obszarze regionu,
- ewent. (w drodze specjalnego polecenia Ministra) sporządzanie planów miejscowych.

W oparciu o zasady podstawowe ustalone we własnym zakresie lub przekazane przez władze centralne, R.D.P.P.:

- przeprowadza podział na charakterystyczne podregiony oraz
- przeprowadza podział na "mikro-regiony" czyli obszary miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które w myśl przyjętej zasady winny odpowiadać gminie zbiorowej.

Niezależnie od stanu prac nad regionalizacją wyższego rzędu, możliwy jest podział na "mikro-regiony" jako zwarte jednostki, jakby organiczne komórki, których zestawianie w większe jednostki będzie nadal umożliwione.

Na tle regionalizacji, w oparciu o przemysłane zasady podstawowe R.D.P.P.:

- ustala sieć użyteczności zbiorowej,
- przygotowuje wytyczne dla planów i przepisów miejscowych poszczególnych części regionu, oraz
- wysuwa wnioski do podziału administracyjnego.

Zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych jest to zadanie pilne i bardzo odpowiedzialne, obszary te bowiem miały ustrój gmin jednostkowych, a kreowane w pierwszym roku gminy zbiorowe miały konfigurację przypadkową i bardzo niedoskonałą. Życie natomiast, krzepnąc, w szybkim czasie utrudni właściwy podział administracyjny na gminy zbiorowe. Prace te są na ukończeniu w województwie szczecińskim oraz w kilku innych daleko zaawansowane.

Znając role poszczególnych części regionu i stopień nasilenia prac inwestycyjnych, R.D.P.P. wybiera szczególnie ważne obszary z ogólnego tła regionu i dla nich sporządza fragmenty planu regionalnego, oraz podejmuje się udzielać wytyczne resortowym władzom zainteresowanym.

Są to przede wszystkim obszary aktywizowane ze szczególnych

przyczyn ustalonych w skali państwowej, np. żyzne zaplecza aprowizacyjne wielkich aglomeracji miejskich, obszary zniszczone wskutek działań wojennych, nadgraniczne, lub wreszcie aktywizowane w wyniku akcji migracyjnych. Ponadto szczególną troską objęte bywają obszary o charakterze mieszanym, przemysłowo-rolniczym lub uzdrowiskowym, bądź też - obszary typowo rolnicze, celem zapoznania się z problemem na przykładach typowych.

W związku z aktywizacją szczególnie ważnych obszarów posunięte są prace nad podregionem Pырzyce-Myślubórz-Gryfin, nad Żuławami, nad podregionem na południe od Wrocławia i nad podregionem Hrubieszowsko-Tomaszowskim. W roku bieżącym zostanie skoncentrowana uwaga na wschodnim Podkarpaciu i terenami położonymi na wschód od Sanu. Niezależnie od decyzji aktywizacyjnych rozpracowywane są szczegółowiej, jako typowe okręgi rolnicze - pow. Szamotuły, pow. Skwierzyna, pow. Lębork, pow. Grójec, pow. Pułtusk, pow. Puławy, pow. Konin, pow. Myślenice, kilka powiatów woj. Kieleckiego (Kozienice, Pińczów, Jędrzejów), tereny na granicy pow. Cieszyn i Pszczyna oraz jako wyjątkowy w Polsce i przykładowy dla obszarów podgórskich - pow. Nowy Targ. Zamierzone jest też przepracowanie pow. Szczytno, jako terenów przyszłego klucza majątków Liceum Warmińsko-Mazurskiego.

Po opracowaniu syntetycznego ujęcia regionu, Regionalna Dyrekcja Planowania Przestrzennego, dla poszczególnych obszarów miejskich, w s p ó ł d z i a ł a przy ustalaniu programu:

a) akcji przebudowy ustroju rolnego (parcelacja, scalenie, regulacja osiedli i t.p.)

i b) akcji inwestycyjnej (budowlanej, melioracyjnej, drogowej, energetycznej i t.p., w rezultacie R.D.P.P. udzielają w tej mierze w y t y c z n e .

W tym względzie obowiązuje R.D.P.P. znajomość zamierzeń władz resortowych i samorządu oraz organizacji społecznych, w okresie planu inwestycyjnego.

Z chwilą ustalenia koncepcji, tym bardziej zaś po sporządzeniu planów zagospodarowania przestrzennego R.D.P.P. wywierać będzie wpływ bardziej autorytatywny i uprzedzający, na całości kształt programów inwestycyjnych w sensie ich rozmieszczenia przestrzennego.

Tym niemniej na wszystkich obszarach aktywizacji i przebudowy ustroju rolnego, - a więc np. na całym obszarze Ziemi Odzyskanych i znacznej części ziem z przed 1939 r. władze planowania przestrzennego (t.j. Regionalne Dyrekcje Planowania Przestrzennego w zastępstwie nie zorganizowanych w tym czasie Miejskowych Urzędów Planowania Przestrzennego) udzieliły około 3000 wytycznych. Polegały one na opracowaniu szkicowego planu

sytuacyjnego, opartego o wstępną koncepcję gminy zbiorowej, w której obiekt ma się znajdować, na ogólnej dyspozycji terenu, pod uprawy, zabudowę i inne użytkowanie, wreszcie na części opisowej, opartej o zasady zagospodarowania wsi, przyjętej dla danego terenu.

W r.1948 przewidywana jest dalsza przebudowa ustroju rolnego na obszarze około 2.200.000 ha, co zobowiązuje władze planowania przestrzennego do udzielenia wytycznych w liczbie co najmniej równej lub wyższej niż razem w latach poprzednich.

Obok stałej, codziennej pracy nad planowym zagospodarowaniem obszarów i osiedli wiejskich, prowadzonej na terenie całego państwa, Główny Urząd Planowania Przestrzennego, poczuwając się do kontroli słuszności przyjętych form zagospodarowania przestrzennego, planuje ze szczególną troską oraz inicjuje przyspieszoną realizację inwestycji w niektórych doświadczeniach osiedlach wiejskich i przynależnych im obszarach rolnych.

Osiąga się przez to równocześnie szereg celów, jako doświadczenia w dziedzinie:

- planowego zagospodarowania przestrzennego wsi,
- słusznego standartu inwestycji wiejskich,
- konstrukcji i materiałów budowlanych,
- organizacji prac planistycznych i inwestycyjnych,
- kosztów inwestycji (aczkolwiek koszt prototypu nie może być w pełni miarodajny),
- współdziałanie ze społeczeństwem przy planowaniu form gospodarczych i społecznych oraz ich realizacji.

W szczególności ważnym jest przeprowadzenie prób porównawczych w zakresie różnych form gospodarki rolnej:

- gospodarki indywidualnej opartej o spółdzielczość spożywców,
- j.w. z oparciem o spółdzielcze użytkowanie niektórych środków produkcji (np. traktora),
- j.w. jako spółdzielni wytwórczości w niektórych działach produkcji (np. produkcja roślinna, sadownicza, hodowlana i t.p.), organizowanej na okres 5-letni w związku z osadnictwem i parcelacją, bądź też okres dłuższy.

Doświadczenia w tej dziedzinie są b. interesujące, wnioski z nich jednak wymagają wzięcia pod uwagę różnych czynników i dłuższego czasu oraz doświadczeń w dziedzinie gospodarki folwarcznej na większych majątkach rolnych.

Rodzaje tych form mogą się nawzajem zazębiać lub pokrywać, zwłaszcza, że nie ustalono jeszcze przewagi żadnej z nich.

Za każdym razem plany opracowane były na tle układów gospodarczych i przestrzennych gminy i podregionu.

Pierwszą wsią doświadczalną odbudowaną w latach 1945-47 na skutek działań wojennych była wieś Piaseczno (pow. Grójec), następnie zaś: Mutowo (pow. Skwierzyna). Warnica (pow. Pyrzyce) i Wilczkowice (pow. Wrocław).

Ze względu na trudności w realizacji oraz poszukiwaną przeciętność, wybrano przeważnie niewielkie wsie gromadzkie. Przy wyborze działał raczej szereg przyczyn natury obiektywnej ustalonych przez G.U.P.P., w mniejszym zaś stopniu bezpośrednie wnioski mieszkańców.

Z chwilą okrzepnięcia po wstrząsach wojennych, społeczeństwo wiejskie wykazuje coraz większą inicjatywę w kierunku polepszenia form bytowania. W wyniku tego Regionalne Dyrekcje Planowania Przestrzennego w ścisłym kontakcie z Głównym Urzędem Planowania Przestrzennego obowiązane są do współdziałania z akcją t.zw. w s i s a m o p o m o c o w y c h, polegającej na pomocy dla zorganizowanej społeczności wiejskiej okazującej inicjatywę w kierunku przeprowadzania inwestycji użyteczności publicznej zarówno gospodarczej, jak też kulturalnej. Na obszarze kraju w okresie początkowym przewidziana jest ta akcja w około 120 ośrodkach gminnych. Władze planowania obowiązane są do zanalizowania obiektywnych kryteriów wyboru proponowanych miejscowości, następnie zaś wyboru właściwego miejsca w osiedlach i współdziałania przy bezpośredniej akcji wykonawczej.

Inicjatywa zagospodarowania "wsi samopomocowych" i prace nad zagospodarowaniem "wsi doświadczalnych" wyłoniły się z różnych pobudek i cele ich nie są te same; tym niemniej obie akcje uzupełniają się.

Zsumowanie wyników tych akcji przyczyni się do realizacji właściwych ram dla wzrastającej emancypacji wsi, a równocześnie pogłębi wiedzę w dziedzinie prawidłowego zagospodarowania wsi.

Z chwilą ukończenia organizacji M i e j s c o w y c h U r z ę d ó w P l a n o w a n i a P r z e s t r z e n n e g o (Wydziałów Powiatowych) przejmą one od R.D.P.P. zadania planistyczne w dwu kierunkach:

a) we własnym zakresie działania, przez opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania, przy czym w planach tych rozpatrywane będą zazwyczaj gminy jako całości. Do czasu zaś, w którym plany te uzyskają moc obowiązującą, M.U.P.P. udzielać będą władzom ziemskim wytycznych przy sporządzaniu planów zagospodarowania terenowego dla obszarów, objętych przebudową ustroju rolnego,

b) przez współdziałanie z R.D.P.P. przy sporządzaniu planu zagospodarowania powiatu jako fragmentu planu regionalnego (w początkowym okresie zbieranie materiałów, program planu zagospodarowania powiatu, oraz po opracowaniu i przez R.D.P.P. uprawomocnieniu planu-przez ~~spka~~ sporządzanie szczegółowych planów roboczych, okresowych planów wykonawczych i t.d.).

W myśl zasady, że "nie ma inwestycji bez planu miejscowego" oraz zasady uzupełniającej, że nie ma planowania miejscowego bez znajomości podstaw inwestycyjnych, wnikliwie realne plany zagospodarowania mogą być stworzone tylko na szczeblu powiatu oraz z szerokim udziałem zainteresowanych gmin.

x x x

W zasadzie prace nad podstawami zagospodarowania przestrzennego mają przede wszystkim miejsce we władzach centralnych i w skali regionu. Natomiast nadzór nad realizacją planów grupować się będzie przede wszystkim na szczeblu najbliższym realizacji, t.j. w skali powiatu.

Na szczeblu centralnym poza stałą opieką nad całokształtem prac nad planowym zagospodarowaniem przestrzennym kraju i dorywcza kontrola inwestycji z planem, należy szereg zadań wtórnych, jak popularyzacja, akcja szkoleniowa, wydawnicza i t.p., które nie będą tu szerzej omawiane.

Obowiązek nadzoru spoczywa na M.U.P.P., czyli samorządzie. Niestety dewastacja kraju, głębokie zmiany terytorialne i ludnościowe ogniżyły autorytet i środki materialne samorządu w Polsce.

Tym niemniej wpływ na inwestowanie, a tym samym kontrola inwestycji co do ich zgodności z planem obowiązuje M.U.P.P.-y pod kierunkiem i kontrolą wyższych szczebli planowania przestrzennego.

Nie można sobie nadzoru wyobrazić jako funkcji wyłącznie policyjnej, lecz przede wszystkim jako ciągłe współdziałanie z czynnikami inwestującymi, t.j. z władzami państwowymi, samorządowymi lub organizacjami społecznymi. Te ostatnie, reprezentując także inicjatywę indywidualną przejmują też część obowiązków z ich roli wynikających na drodze instruowania społeczeństwa i udziału w kontroli inwestycji na obszarze powiatu.

